

Misztótfalusi Kis Miklós örményeknek tett szolgálatai

6. rész

Kilenc évvel később a San Lazzaro sziget kolostora alapítójának, *Mechitar* vardapetnek eszébe jutottak az amszterdami *Vananteci* nyomda betűi, s meghagyta az Amszterdamba készülő örmény kereskedőknek, hogy érdeklődjék meg, kinek a kezébe kerültek a matricák és a hozzájuk való acélbélyegzők. A sok adósság miatt nyilván a hitelezőknél vagy az örmény egyháznál, esetleg annak egyik papjánál kellett keresni. A kereskedők meg is találták, és megvásárolták Mechitár apát számára. Kilenc évi szünet után így kerültek Velencébe. Megérkezésükről a mechitarista kongregáció lapja így számolt be:

“Megérkeztek hozzánk a nyomdai betűk rézmatricái és mindegyikhez az acél bélyegző vasak. Ezekből három széria van: nagyalakú, közép nagyságú és kisalakú. Mindegyik szériához megvan a megfelelő nagybetű, továbbá megvannak a pontok, nyomatókéjelek és mindazoknak az írásjeleknek matricái, melyek könyvek nyomtatásához szükségesek. Mind makulátlan, hibátlan.” (Schütz Ödön fordítása.)

Ez a korabeli közlemény is három betűméretről tesz említést, mint Misztótfalusi Sparvanfeldhez írott levelében. Tehát semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy Misztótfalusi matricái és patricái jutottak el Velencébe. Háromféle nagybetűről történt említés, de Máté Vananteci könyvén még csak kettő látható. Nem tudni, hogy maga Misztótfalusi vésett-e utólag még egy sorozat verzálist, vagy Lukás később más metszővel egészítette ki. Schütz Ödön idézte Bergnek az amszterdami örmény nyomdáról szóló írását (Bibliotheken 1924. 32. 1.), mely szerint Lukás idején *“a betűkészletet szaporítani kellett, ugyanis 1699-ben egy általa nyomtatott könyvben különböző betűtípusok találhatók.”* (1699-ben két könyv hagyta el a családi nyomdát, *“A mérték kincse...”* Lukástól és a Mátéval a kisgyerekek számára közösen írt könyvük *“Az iskola aranykapuja”*. Mindkét könyv megtalálható a bécsi és San Lazzaro-i mechitarista könyvtárban. Ha Berg állítása igaznak bizonyulna, akkor ezek az idegen betűk is lejutottak Velencébe Misztótfalusiéhoz keverve.

A szerzetesek csak hatvan évvel később, 1789-ben kaptak engedélyt arra, hogy a szigeten saját nyomdát állíthassanak föl. A könyvnyomtatás csak akkor került át véglegesen San Lazzaro szigetére. Addig a kolostorban csak az örmény szövegek szedését végezték, a nyomtatás munkáját rábízták a velencei nyomdászokra. Mechitár kezdeményezését megelőzően a római egyházzal már jobb viszonyt tartó új generációnak, a szigorú ellenőrzés ellenére is sikerült a könyvnyomtatást újra megindítani. A velencei nyomdászok *Battista Bovis*, *Michelangelo Barboni* és *Giovanni Bortoli* jó üzletet láttak az örmény kereskedők anyagi támogatásával nyomtatandó könyvekben. Ki is vésették maguknak az örmény betűket a helyi betűmetszőkkel. Annyi bizonyos, hogy Barboni már 1680-ban, Moretti 1686-ban és Antoni Bortoli pedig 1694-ben nyomtatott örmény könyveket. Vajon, mi indította Mechitár apátot, aki addig majdnem minden könyvét Bortolival nyomtatta, hogy felkutattassa és elhozassa Amszterdamból a Vananteci nyomda ott heverő betűit?

A *San Lazzarói rendház* levéltárában *Fogolyán Miklós* talált egy géppel írt kéziratot (Hacuni P. Vartán: *Stampe e Stamperia di San Lazzaro*), mely szerint ekkorra a velencei örmény közösség már nagyon unta Bortoli szeszélyeit és szívesen szabadultak volna tőle. Privilegiuma pár hónapon belül úgymint lejárt volna. De ok lehetett emellett Misztótfalusi betűinek szépsége is, hiszen Vananteci Amszterdamban nyomtatott könyvei és különösen *Voszgan Bibliája* közkezen forogtak. Mechitár az első könyveit, az örmény nyelvtankönyvét nem Bortolinál nyomatta, aki épp akkor Velence örmény plébánosának 1380 oldalas teológiai művének nyomtatásával volt elfoglalva, hanem Battista Albizzi Gerolimónak adta, aki 1730-ban, a betűk megérkezése évében, el is készült vele.

Ezzel Misztótfalusi örmény betűi otthonra leltek Velencében. Ő, aki egész életében büszke volt Itáliának készített latin betűire, nem sejtette, hogy halála után több mint száz évig a Máté Vanantecinek készített örmény betűivel fognak könyvet nyomtatni Velencében, még ha idővel ki is kellett egészíteni őket más mesterek munkájával.

Betűinek nyomát kutatva 1972 nyarán Rómából és Firenzéből jövet megálltam Velencében és elvetődtem San Lazzaro szigetére is. Sokat akkor még nem tudhattam az örmény matricák sorsáról, csak

annyit, hogy Velencébe kerültek. Mikor a velencei vaporettó állomáson jegyet kértem a szigetre, a jegyárúsító megkérdezte, mit keresek én épp San Lazzaron, hiszen nincs ott semmi látnivaló. A vaporettó is csak naponta kétszer érinti. Más szigeteket ajánlott, ahol sok a látnivaló. Mivel nem engedtem, pár perccel a vaporettó indulása előtt fejcsóválva mégis kezembe nyomta a jegyet. A kikötőben már várt Fogolyán Miklós páter, akit előzőleg telefonon értesítettem érkezésemről. Még nem tudtam, mi vár rám, de meghatottan léptem a kis sziget földjére, reménykedve, hogy talán megláthatom Misztótfalusi örmény betűinek matricáit.

A tenyérnyi kis szárazföld Velence és Lido között emelkedik ki a Lagunából. Nevét Szent Lazarustól kapta, a leprabetegek védőszentjétől, mert a középkorban itt ápolták az elkülönített ragályos betegeket. A járvány megszűnte után hosszú ideig lakatlan maradt. A romokban heverő épületekben vert tanyát 1715-ben Mechitar vardapettel az élen egy kis örmény szerzetes társaság. Mechitár hosszú hazai vándorlás és lelki vajúdás után már mint a római egyház fia érkezett a törökök elől menekülve Velencébe. A város engedélyt adott a szerzeteseknek az elhagyott szigeten való letelepülésre. A már negyven éves apát benedekrendi társaival húsz év alatt a romokból kolostort varázsolt. Utódaik a szigetet megnagyobbították és 1833-ban meg is vásárolták. A látogató ma egy kis Örményországot talál a varázslatos kis szigeten pálmáival, ciprusokkal, leanderekkel, virágzó rózsabokrokkal, glicíniákkal, Ázsiából hozott gyógynövényekkel és a keleti parton egy gondosan ápolt szőlőskerttel, melynek szőlőjéből az "ararati" misebort szüretelik.

(Folytatjuk)

*****

Németh Ferenc

Kiss Ernő leszármazottainak nyomában A vértanú utódainál

Először a nyilvánosság előtt: az aradi tizenhárom egyikének emlékei az újvidéki *Kotucs* családban
2. rész

A családfa Kiss Ernőtől kezdődően két nagy ágra szakad. Az egyiket *Kiss Róza* (Bobor Györgyné), a másikat pedig *Kiss Auguszt*a (Dániel Jánosné) leszármazottai alkotják. Vagyis, pontosabban fogalmazva, az egyik a Bobor- a másik a Dániel-ág. A Dániel-ágot szemlélve látjuk, hogy Kiss Augusztának (aki 19 évesen, 1842. július 31-én esküdött meg Eleméren a nála öt évvel idősebb Dániel Jánossal) öt gyermeke született, s ezek voltak Kiss Ernő unokái: Ernő, Ferenc, Margit, Ilka és Béla. Az öt unokának a továbbiakban összesen még 9 gyermeke született s ezek voltak Kiss Ernő dédunokái. Ezzel el is érkeztünk a családfa egyik ágának kirojtoló végeihez.

Itt kell megjegyezni, hogy a szamosújvárnémethi *Dániel* család ősei még a XVIII. század elején nyertek címeres nemeslevelet, közöttük akadtak alispánok, főispánok, országgyűlési képviselők, és főszolgabírók is. Kiss Auguszt férje Dániel János (Kiss Ernő veje) hites ügyvéd volt, Torontál vármegye alügyésze. Gyermekeik közül talán a leglátványosabb karrierje Dániel Ernőnek (1843-1932) volt, aki a bárói rangot is elnyerte, amellet pedig a múlt század utolsó éveiben, a Bánffy-kabinet idején, kereskedelemügyi miniszter is volt. Vitathatatlan érdemeket szerzett magának az iparoktatás, a közlekedésfejlesztés és a Vaskapu szabályozása terén.

Amíg élt, Auguszt össze is tartotta a Dániel családot; a gyermekeket, unokákat, dédunokákat. 1900. március 18-án hunyt el, 78 éves korában. Halálakor írta a becskerekai Torontál, hogy "*húsz évig tartó szenvedés után*" távozott, s hogy koporsója körül "*ott állnak az özvegyek, a szegények és a szenvedők, kiknek nyomorát ő enyhítette, kiknek könnyeit ő oly sokszor letörölte.*" A családfa ezen ága azóta megannyi új hajtással gyarapodott: új nevekkkel, új családokkal...

A család másik termékeny ágát Kiss Ernő leányának, Rózának (Bobor Györgynének) leszármazottai alkotják. Ez a *Bobor-ág*. Róza és György 1843. május 24-én kötöttek házasságot Eleméren. Róza 20, György pedig 24 éves volt. Kiss Rózáéknak 5 gyermekük született (Kiss Ernő unokái): Gyula, Ilona,